

Egy legenda visszatért

AMERIGO TOT KIÁLLÍTÁSA A SZEGEDI VÁRMÚZEUMBAN

Éppen negyven éve, hogy Szegeden 1969 decemberében megnyílt a Horváth Mihály utcai képtárban a magyar származású szobrász, Amerigo Tot kiállítása. Nekünk, rajz szakos főiskolásoknak akkoriban igazi szenzációnak számított a világhíres, kalandos életű, olasz lett, de lelkében mindig magyarnak maradt mester szegedi bemutatkozása.

A híre jócskán megelőzte szegedi kiállítását, hiszen fürdött a népszerűségben. Tömeg kigyózott a Múcsarnok előtt, ahol gyűjteményes tárlatát láthatták, a sajtó pedig tele volt a legendás szobrász hazatérésének hírével. A hatalom, ahogy tudott, kedvében járt: a Várban telket ajánlott neki, hol háza épült, s ahová múzeumát tervezték. Az aczéli kultúrpolitika törekvése, vagyis a külföldön élő neves művészek hazacsábítása sikerrel járt, mert Tot 1968-ban először hazalátogatott, 1969-ben pedig már a Múcsarnokban állították ki szobraikat. Bár itthon világhírűnek kiáltották ki, elismertsége inkább csak Olaszországra terjedt ki. A mestert józan szemlélete, hazájához, az itteni értelmiségiekhez fűződő bensőséges viszonya megmentették a sztárallűröktől. Ma már azt is bizton állíthatjuk, hogy itthon a művészvilágra érzékelhető hatást gyakorolt alkotói világlátásával. Az egyháztól is felkérést kapott később a vatikáni magyar kápolna zárófala *domborművének* elkészítésére, majd Gödöllőre már fogyó erővel, de annál hitelesebb műként készítette el monumentális domborművét, a *Mag apoteózisát*. Ő sem maradt hálátlan, szobraikat ajándékba adta Csurgó, Kecskemét, Pécs köztereire.

Akkori szegedi kiállítása a nagyszabású múcsarnoki bemutató kamara jellegű változata volt, Tihany, Pécs, Debrecen után érkezett városunkba. A tárlat nagymértékben egyezett a mostanival, hiszen az képezte alapját annak a gyűjteménynek, ami műveiből a mester adományaként honi földön maradt, s amiből születésének centenáriumán vándorútra kelthetett a mostani válogatás. Különös érzés volt összevetni akkori élményemet a mostanival: ami akkor a friss kortársi szellem elementáris megnyilvánulásának, egy nagy tehetségű szobrász szertelen formatobzódásának hatott, most klasszikussá érett harmonikus sorozattá állt össze, egy nagy formátumú szobrász reneszánsz szellemiségtől inspirált mágikus varázslatává.

Az életének nagy részét Rómában töltő magyar származású művészt elsősorban mint a *Kavicsasszonyok* és a *Csurgói Madonna* megálmodóját, valamint a római Termini pályaudvar hatalmas nonfiguratív *frízének* készítőjét ismeri a hazai közönség. Élete története dióhéjban összefoglalva is kész regény. Tóth Imreként született Fehérvárcsurgón 1909. szeptember 27-én. Budapesten az Iparművészeti Főiskola grafikus szakán tanult, de nem szerzett diplomát: vándorútra kelt, 1931–32-ben a dessau, majd a berlini Bauhaus növendéke volt. Tanárai közül Moholy-Nagy László hatott rá leginkább, de Kandinszkij és Klee műveinek hatása is érződik korai grafikaiban. Kalandvágya miatt elhagyta a Bauhaust, egy időre hajósinasnak állt, bejárta az északi tenger szigeteit. Visszatért Németországba, egy ideig Otto Dix tanítványa lett. A náci hatalomra jutása után baloldali gondolkodású

társaival együtt letartóztatták, Zwickauba internálták. Sikeresen megszökött, Csehszlovákia és Ausztria érintésével Itáliába menekült. Gyalogszerrel jutott el Rómába. Az érkezés mesébe illő történetét Szerb Antal írta meg az *Utazás és holdvilág* című 1937-ben megjelent regényében. Előbb azonban új hazájában nélkülözés várt rá, Rómában hónapokig vendéglői portrézásból, szobafestésből, mázolásból, címfestésből élt. Az éjszakákat a hajléktalanok menhelyén töltötte.

A háború alatt ejtőernyős összekötő tisztként részt vett az olasz ellenállási mozgalomban. Innen tett szert később magas rangú állami és politikai tisztviselőkhöz fűződő olasz kapcsolataira. Kalandozásainak élményei, a háború történései megváltoztatják az addigi reneszánsz szellemiségben dolgozó művészt, később születő szobraiban a külső és belső tér összekapcsolására törekszik. Előbb a római Magyar Akadémián, majd saját műtermében dolgozott, számos pályázaton díjat nyerve, Itáliában már Amerigo Totként szerez nevet és elismerést magának. 1946-tól a római Magyar Akadémia művészeti tanácsadója lett.

Két évvel később megnyerte a Termini pályaudvar frízeire kiírt nemzetközi pályázatot: ez hozta meg számára a nemzetközi ismertséget, a hatvanas évek elejétől idehaza is felfigyelnek rá. A következő évtizedekben kiállítások és megbízások sora következett. Ő készítette többek között a római Palazzo dello Sport kerámia domborműveit és a New York-i John F. Kennedy-emlékművet. Szobrai, művei sokfelé megtalálhatók az olasz városokban.

Olaszországi tevékenysége nagyjából két korszakra osztható. Az 1933-tól 1948-ig tartó figurális periódusát az antik művészet és a reneszánsz ihlette. Zömök, tenyeres-talpas kavicsasszonyai e korszakának jellemző művei, de ekkor születtek modern szemléletű, térbe állított (az ajtóban találkozók) női aktjai is. A negyvenes évek végén kezdődött munkásságának élete végéig tartó nonfiguratív időszaka. A korábbi vérbő figuralitást felváltotta az absztrakt, geometrikus látásmód. Művei anyagaként szinte mindent felhasznált, ami kozmikus plasztikai gondolkodásmódjához alkalmasnak mutatkozott: márványt, követ, bronzot és más fémeket, valamint kerámiát és betont. Olyan művek jellemzik ezt a korszakát, mint a *Föld füle* (1962) az *Őfelsége a Kilowatt* (1962) vagy a gödöllői nonfiguratív óriásreliefje, a *mag apothéozisa* (1983). 1984. december 13-án hunyt el Rómában. Hatalmas életművet hagyott hátra, amely a hagyománytisztelet és a modernség összekapcsolódását példázva analóg maradt a huszadik század művészeti áramlataival.

A Móra Ferenc Múzeum a jubileum kapcsán jó érzékkel figyelt föl a lehetőségre, hogy a jelentős képzőművészeti értékeket bemutató sorozatába illesztve helyet adjon a legendás szobrászi életműből készült válogatásnak. A szegedi Vármúzeumban végre alkalmas tér, Ibos Éva művészettörténész értő rendezése, veretes történelmi hangulat szegődött körítésnek a művek sugározta reneszánsz szellemiséghez. A szegedi bemutató csak igen vázlatosan érzékeltethette természetesen a gazdag és szerteágazó életmű jellemzőit. Hazai őrzőhelyek kölcsönözték a kiállításon szerepeltetett alkotásokat: a pécsi Janus Pannonius Múzeum 23 plasztikát, a fehérvárcsurgói emlékház pedig 27 grafikát. A bemutatót korunk vívmányainak köszönhetően videókabinett és a további tájékozódást segítő kortársi reflexiókkal teljes internetes hivatkozás is segítette.

A kiállításon a tér szinte minden szeglete meglepetést tartogatott. Klasszikus ihletésű figurális korszakának erotikus kisugárzású kavicsasszonyai, az ezekre rímelő, könnyed vonalvezetésű remek grafikai lapjai sajátos viszonylatba kerültek a kultikus, mágikus jelenségekkel, a kozmikus dimenziókat sejtető monumentális plasztikai gesztusokkal, illetve a hétköznapi tárgyak formai képleteiből építkező szobrászi fantáziavilággal. Ez a kamara-

kiállítás érzékeltetni tudta, hogy a figurális és a nem-figurális kifejezés között van átjárás, van nyilvánvaló megfelelés, ha arra hivatott és felkészült alkotó munkamódszerévé válik.

Ezt az áthatást már az egyébként vérbő realitást érzéki módon sugárzó, kavicslétből formált asszonyalakjai is példázzák. Ezek a különös vitalitással felruházott vaskos formaképletekkel jellemzett figurák archaikus előképeket idéznek. Létükkel, megformálásukkal igazolják, hogy Tot szobrászi programjának centrumában az ember és a tér problematikája áll. A bemutató jól ismert plasztikai alkotásai között az igazi figyelmet a tárlaton a kavicsasszonyok társaságában bemutatott grafikai lapok érdemelték ki. Remek rimeléssel kerültek egymás társaságába e klasszikussá érett plasztikai remeklésekkel grafikái, amelyek egylényegűiek a szerföldről változatos *Kavicsasszony*-sorozattal: mindkettő szellemi forrása a női test ősförmájának ihletett értelmezésében keresendő. A rajzokat picassói könnyedséggel párosuló konstruktív szerkesztés, a lágyan hulló drapéria nyugalmának és a testek formáit cikázó indulattal leképező vonalak, foltok szaggatott ritmusa jellemzi. A kavicsasszonyok vaskos, tömegszerű dinamikájával, erotikus gömbölyűségével szemben a rajzoló kéz boldog szertelensége került e monotípiákon előtérbe. Nem nehéz felfedeznünk a szellemi rokonságot Picasso klasszicizáló periódusának hasonló témáival.

Önálló képletként szerepelt a bemutatón a művész korai periódusa és a későbbi, elvontabb szobrászi periódus között a művész legismertebb plasztikai alkotása, a Csurgói Madonna, ez a sajátosan honi, plebejus ízléssel párosuló, reneszánsz ihletésű, kissé groteszk hangvételű figurális kompozíció. A csurgói templom számára felajánlott szobor a szülőföldhöz való vonzódás és elszakadás személyes hangvételű megfogalmazása.

Az embercentrikus szobrász oeuvre-jében a szerkezetes kifejezés, a tér kozmikus kitágításának élményszerű feldolgozása maradt az uralkodó motívum a hatvanas évektől. Ennek a periódusnak jellemző darabjai kitüntetett figyelmet kaptak a szegedi tárlaton. Az bizonyos, hogy a poézissel párosuló, monumentális erejű plasztikai látomások sorozata meggyőzhet ma is bennünket arról, hogy Amerigo Tot a huszadik századi magyar szobrászat irányadó mesterei közé tartozik, Borsos Miklós, Vilt Tibor, Kerényi Imre, Somogyi József társaságába. Más kérdés az, hogy ma mennyire jelent igazodást e mesterek életműve a kortársi közeg számára?

A jubileum az ő esetében talán jótékony hatással lesz munkássága értékeinek elevenné tételében. A hírek szerint ugyanis az októberben, a Ludwig múzeumban megnyíló emléktárlat már ezt a kortársi találkozást és egymásra hatást lesz hivatott igazolni. Vajon miféle megtermékenyítő erőt képviselhet ez a gazdag szobrászi életmű ma, a reneszánsz klasszikusokhoz visszanyúló alapállásával, a huszadik századi szerkezetes-konstruktivista hagyományok újragondolásával, a szürrealizmus látásmódjának egyéni leleményeivel, az épületdíszítő plasztika köztéri alkalmazásának, korszerű megoldásainak kimunkálásával?

A hatvanas évek végétől számított évtized hazai szellemi életében hazatérésével megtette Amerigo Tot, amit sorsa rá szabott. Major Máté megfogalmazásával így jellemezhető művészetének kisugárzása a hazai viszonyokra: „egy hosszú időn át lezárt, belső fejlődésében fékezett és magát fékező világba a művészet tágabb, dinamikusabb lehetőségének hírét és bizonyítékát hozza”. Kérdés az még ma is, hogy az akkori hivatalos művészetpolitika elismerése, az aczéli stigma vajon lekerül-e véglegesen erről a legendás szobrászi életműről, és helyére kerül-e valós értékeiben hazai művészettörténetünkben.

Tóth Attila